

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ VE ETRAFINDAKİLER

Helmuth Ritter, İstanbul

Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile babası Bahâeddin'in ve oğlu Sultan Veled'in eserlerinden, Nicholson'un neşrettiği *Mesnevî*'den maada, hiç biri, ilmî ve asrî usûllere uygun olarak, neşredilmemiş olduğundan,¹ bir kaç sene evvel bu işin zarurî ihzarî başlangıcı olmak üzere, eserlerin Türkiye'deki yazmalarının katoloğunu yapmağa veyahut yaptırmağa karar vermiştim. İstanbul kütüphanelerinde bu maksatla araştırmalar yaptıktan sonra, bu işin devamını Dr. Erich Gross'tan rica etmiştim. Fakat Dr. Gross işini bitirmeden memleketine döndü ve fişlerini bana bıraktı. Bir kaç sene sonra bu işle yeniden meşgûl oldum ve asistanım Ahmed Ateş'ten Konya'daki yazmaları tavsif etmesini rica ettim. Üçümüzün topladığımız fişlerden küçük bir katalog hazırladım. Mevlânâ ve etrafındakilerin tercüme-i hâllerine âit kaynaklar hakkında da bibliyografik bâzi mâlûmat ilâve ettim. Bu suretle küçük bir bibliyografya meydana geldi ki, onun birinci kısmı *Der Islam* (XXV, 116 — 158) 'da neşrolunmuş, fakat ikinci kısmı, henüz basılmamıştır. Bâzi arkadaşların ricası üzerine, bu araştırmamın ihtisaren türkçe neşrine muvafakat ettim, fakat bu def'a asıl makalede mevcut olan yazmaların mufassal tavsifini tekrar etmeğe lüzum görmedim. Daha fazla tafsilât isteyenler asıl makaleye müracaat edebilirler. Bu küçük yazma katologundan evvel, Mevlânâ'nın hayatı ve tasavvufu hakkında, muhtasar bir fasıl yazılmış ve orada Aflâkî ve Sipahsâlâr'dan ziyade, Sultan Veled'in *İbtidânâme*'sine istinad edilmiştir. Mevlânâ'nın hayatı ve fikirleri hakkında mufassal ve etraflı bir araştırma yapmak maksadımızdan hâric olduğundan, yalnız en mühim görünen noktaları izaha çalışmakla iktifa edildi. Okuyucuların bu araştırmanın ihzarî bir çalışmadan ibaret olduğunu unutmamalarını rica ederim.

¹ Almanca makalemi yazdığım vakit Kilisli R. Bilge'nin tashih ettiği *Dvân-i Sultan Veled* (Ankara, Uzluk basımevi, 1941) henüz çıkmamıştı.

„Sema'cı dervişler“ tarikâtının müessisi ile babası Bahâeddin Veled'in hayatı hakkında, kendi eserlerinden başka, elimizde dört kaynak vardır. Bunlar arasında hicrî 690'da kaleme alınmış olan ve mevlevîlerce, başladığı söze izafe ile, *İbtidânâme* adı ile anılan Sultan Veled'in üç mesnevisinden ilki, bu bakımdan, diğerlerine nazaran, çok daha mühimdir. Bu eser son zamanlarda *Valadnâme* adı ile Tahran'da basılmıştır.¹ İkinci olarak, çok mühim olmakla beraber, üzerinde filolojik çalışmalar yapılmadıkça istifadeye pek elverişli olmayan Şams-i Tabrîzî'nin *Maqālât*'ı zikredilebilir. Bundan sonra metni taş basması ile Hindistan'da, türkçeye tercümesi İstanbul'da neşredilmiş olan Sipahsâlâr Farîdûn'un *Risâla-i Sipahsâlâr*'ı ve nihayet en mârûf, mufassal ve karışık veyahut hiç değilse en ziyade menkıbevi unsurları ihtiva eden Aflâkî'nin *Manâkib al-ârifîn*'i gelir. Bunlardan ilk ikisi bugüne kadar avrupalı araştırmacıların nazarı dikkatini celbetmemiştir. Ancak 1315 (1937)'te Tahran'da intişar etmiş olan Badî' al-Zamân Fîrûzân Far'ın *Mavlânâ Calâl al-Dîn Muhammed maşhûr ba-Mavlavî* adlı kitabında Aflâkî'yi kontrol için, mezkûr iki eserden, Konya müzesi müdürlüğünün müellife verdiği diğer tarihî mâlzeme ile beraber, istifade edilmiştir. Bu esere, bâzı eksikliklerine rağmen,² Mevlânâ'nın ilk tenkitli biyografyası denilebilir. Mevlânâ'nın bundan daha muhtasar, başlıca *İbtidânâme* gibi sağlam ve doğru bir menbaa dayanan tercüme-i hâli yukarıda bahsi geçen Calâl Humâ'î'nin neşrettiği *Valadnâme* mukaddimesinde bulunmaktadır.

İlk rastgelenin müşkilât kronolojiye âittir; kaynakların verdiği tarihler mütenakızdır. Sultanül'ulema lâkabını taşıyan babası, Bahâeddin Muhammed Veled b. Huseyn (bk. *Valadnâme*, metin, s. 187 v.d.), eskiden beri Belh'te yaşamakta olan bir âlim ailesine mensup olup, nesebini Abû Bekr'e çıkarmakta idi (bk. *Valadnâme*, mukaddime 39, metin 187). Aflâkî tarafından iddia edilen H'vârizmşâhlar ile akrabalığı, ihtimâl ki, efsanevidir (bk. Badî' al-Zamân, s. 7). Aflâkî'de çok dramatik bir şekilde anlatıldığına göre, H'vârizmşâh ve hocası Fahr al-Dîn Râzî ile bir bozuşma neticesinde, oğlu Muhammed daha beş yaşında iken, Bahâeddin Veled Belh'ten ayrılmıştır. Mevlânâ, bütün kaynaklara göre, hicrî 604'te doğmuş olduğuna bakılırsa, bu muhaceretin hicrî 609'da olması lâzım gelir. Fakat bu rivâyetleri olduğu gibi kabul etmek güçtür. H'vârizmşâh Muhammed b. Tekeş hicrî 602—603'te Belh şehrini Gûrîlerin vâlisi İmâd al-Dîn'den zabtetmişti (bk. İbn al-Aşîr, 602—603 seneleri vukuatı). Onun,

¹ *Valadnâme, Maşnavî-i Valadî ba taşhîh va mukaddima-i*, Calâl Humâ'î (Tahran, Kitâbhâna-i İkbâl, 1313 (şemsî-hicrî)).

² Tavsiif yerinâ methüsena, müphem tevsik, kaynakların kıymet ve birbirleri ile münasebetlerine göre ayırt edilmemesi, yazılıştaki tertipsizlik ve endeksin bulunmaması.

Belh'te vâiz ve müftü olan Bahâeddin Veled'e karşı Râzî'nin, oldukça uzun bir entrika çevirebilecek kadar, bir müddet bu şehirde kaldığına dâir, kaynaklarda hiç bir kayıt yoktur. Bunlara göre H'vârizmşâh Belh'te uzun müddet kalmamıştır. Yalnız hicrî 616'da moğul istilâsı esnasında, Belh ile Tirmiz arasında ordugâh kurmuştu (bk. İbn al-Aşîr, 616 senesi vukuatı); fakat o zaman, sûfilerle filozoflar arasındaki kelâmî münazaalarla alâkadar olacak kadar, endişesiz değildi. Bundan başka Fahr al-Dîn Râzî'nin Belh'teki ikameti hakkında da mâlûmat yoktur. H'vârizm'de mütezile ve daha sonra Firûzkûh'ta Kerrâmîler ile münazaaları olmuş;¹ sûfî Macd al-Dîn Bağdâdî ile münazaaları neticesinde, Râzî'nin hâmisî H'vârizmşâh Macd al-Dîn'i boğdurmuş;² fakat kendisinin Belh'e geldiğine dâir, kaynaklarda hiç bir kayda tesadüf edilmedi. Sultan Veled, *İbtidânâme*'sinde sâdece Bahâeddin'in Belh ahalisine darıldığını ve bu yüzden memleketi terkettiğini bildirir.³ Aflakî'ye bakılacak olursa, bu muhaceretin, daha Râzî hayatta iken, vuku bulduğunu kabul etmek lâzımdır. Fakat göç hakikaten hicrî 609'da vuku bulmuş ise, o zaman Râzî artık hayatta değildi. O, 606'da Herat'ta ölmüştü. Bundan maada hicrî 609 tarihi başka sebeplerden dolayı da şüpheli görünüyor. Çünkü Sultan Veled, Belh'in moğullar tarafından zabtı haberi ulaştığı zaman, büyük babasının yolda olduğunu bildiriyor (*bûd dar raftan u rasîd habar*).⁴ Belh hicrî 617'de moğullar tarafından zabtedildiğine göre, Bahâeddin'in göçü bundan az önce, belki hicrî 616'da, olmuş ve göçe kararın hakiki sebebi, Badî' al-Zamân'ın da kaydettiği gibi (s. 15), belki moğul akını korkusunda aranmalıdır.

Diğer taraftan Bahâeddin'in *Kitâb al-ma'ârif* adlı mevâzi mecmuasında H'vârizmşâh ve Fahr al-Dîn Râzî'ye târiz ihtiva eden bir parça vardır.⁵ Bu sözler H'vârizmşâh ile Fahr al-Dîn Râzî'nin gaybûbetinde söylenmiş olabilir ve H'vârizmşâh hicrî 616'da Belh civarında ordugâh kurduğu zaman, belki Bahâeddin bu sözlerden dolayı, oradan ayrılmağı münasip görmüştür. Belki de bu münazaa hakkındaki bütün bu rivayetler *Kitâb al-ma'ârif*'teki bu parçadan çıkmıştır.

Hicrî VI. asırdan itibaren sûfilerin filozoflara hücumu artık garip ve nâdir birşey değildir.

¹ Bibliyografya için krş. Paul Karasus, *Les „Controverses“ de Fakhr al-Dîn Râzî* (*Bulletin de l'Institut d'Égypte*, 1937, XIX, 186 v.dd.).

² H'vânsârî, *Ravzat al-cannât*, s. 630 (191).

³ *Valadnâme*, metin, s. 190.

⁴ *Valadnâme*, mukaddime 40, metin 191.

⁵ Krş. Badî' al-Zamân, s. II. Nafiz Paşa kütüphanesinde 681 numaralı nus-hada (varak 112 b) şu şekildedir: *فیخر وازی وزین کیشی و خوارزمشاهرا و چندین مبتدع دیگر بودند که شها صد هزار دلهای با راحت را و کشوفها و دولتهارا رها کرده آید و درین دوسه تاریکی کرینخته آید و چندین معجزات و براین را مانده آید و بنود دو سه خیال رفته آید.*

Belki de Gazâlî'nin *Tahâfut*'ü bunların en rasyonel bir ifadesidir. Filozoflara karşı yapılan bu mücadelenin bir takım delillerini Badî' al-Zamân (s. 10 v.dd.) bir araya toplanmıştır. Buna Niẓâmî, *Haft Paykar* (nşr. Ritter - Rypka, fasıl 34)'deki Bişr ile filozofun, felsefe âleyhdarı hikâyesi ilâve edilebilir. Bunda her şeyi daha iyi bilen filezof, kibrinin cezası olarak, bir sarmıçta boğulur ve dindar Bişr mirasına konarak, dul kalan karısı ile evlenir. Bundan başka 'Aṭṭâr, *İlâhînâme*'deki, 'Omar Hayyâm'a mezarının içinde felsefî çalışmalarının faidesizliğini itiraf ettiren hikâye de zikrolunabilir.¹ Bilindiği gibi, hicrî V. asırdan itibaren, sûfiler emirlerin sarayında da yavaş yavaş nüfuz kazanmağa başlamışlar ve bu nüfuz zamanla o kadar artmıştır ki, bâzan emirlerin sûfî şeyhlere müfrit bir ihtiram gösterdiklerini görüyoruz.

Bahâeddin Veled, Belh'ten ayrıldıktan sonra, bu gibi hallerde mütad olduğu gibi, Mekke'ye gitmiştir. Aflâkî'ye göre, Mustanşiriya medresesine konmuştur. Hâlbuki bu medrese 625 ile 631 arasında yapılmıştır.

Mekke'den, Şam yolu ile, Anadolu'ya geçmiştir. Buraya vardığı yıl hakkında kaynaklarda mütenakız kayıtlar vardır; ilk defa nereye yerleştiği üzerinde de ittifak edilmemiştir. *İbtidânâme* (Badî' al-Zamân, 25; *Valadnâme*, metin 191) yalnız Rum ve Konya'dan bahseder; Sultan Veled, daha önce bulunduğu başka bir yerden bahsetmiyor ve Rum Selçukîlerinden Alâeddin Keykubâd'dan başka bir hükümdar veya emir adı zikretmiyor. Konya'da iki yıl yaşadktan sonra, Bahâeddin Veled ölmüştür.² Bu takriben hicrî 618—619'da olmalıdır. Fakat Aflâkî'ye göre, Bahâeddin Veled hakikatte hicrî 628'de ölmüştür ki, bu tarih Şams-i Tabrizî'nin Konya'ya gelme tarihi olan hicrî 642'ye uygun düşer. *İbtidânâme*'ye göre, Bahâeddin Veled'in ölümünden bir yıl sonra, müridi Burhân al-Dîn Tirmizî Muḥakkik (*Valadnâme*, metin 187) Konya'ya gelmiştir; şu hâlde bu tarih hicrî 629'dur (bk. *Valadnâme*, metin 194); bu zâtın ölümüne kadar, yâni 9 sene, Celâleddin kendisine müridlik etmiştir (bk. *ayn. esr.*, s. 195). Şu hâlde Burhân al-Dîn hicrî 638'de ölmüştür. Şams-i Tabrizî'nin Konya'ya bundan beş yıl sonra geldiği söylenir (*ayn. esr.*, s. 196). Bu suretle, Şams'in sahneye çıkması tarihi olan 26 cemaziyelahir 642 tarihine yaklaşmış oluyoruz. Bu son tarih çok eski bir kaynak olan *Maḳâlât-i Şams-i Tabrizî*'de mevcuttur (krş. Badî' al-Zamân, s. 60, not 2). Buna göre, Bahâeddin Veled'in ölüm tarihinin, kat'i olarak, 628 olduğunu tâyin edebiliriz.

Öyle ise, Bahâeddin Veled Konya'ya ne zaman gelmiştir? Eğer *İbtidânâme*'nin söylediği gibi, Konya'ya gelişinden iki yıl sonra öldü ise, hicrî 626'dan önce başka bir yerde bulunması ve binaenaleyh, *İbtidânâme*'den

¹ Nşr. H. Ritter, s. 272

² *Valadnâme*, mukaddime, s. 41, metin, s. 192 : بعد دو سال از قضاى خدا سر بيالين نهاد او زعنا :

anlaşıldığının aksine olarak, Mekke'den doğrudan doğruya Konya'ya gelmemiş olması lâzımdır. Yahut da *İbtidānāme*'deki *do sāl* yerine *dah sāl* (10 sene) okunmalı ve Bahâeddin'in hicrî 618'de Konya'ya geldiği kabûl edilmelidir. Anlaşılan bu hususta daha ilk-kaynaklar da mütereddittir. *Risāla-i Sipahsālār*'a göre (s. 9), Celâleddin, Konya'ya geldiği zaman 14 yaşında idi. Buna göre, hicrî 618'de gelmiştir. Babası Şam'dan ilk önce Erzincan'a gelmiş. Erzincan'da o zaman Mengücek sülâlesinden Bahrâmşâh hâkimdi (bu hükümdar hicrî 622'de ölmüş, 625'te de Alâeddin Keykubâd bu sahayı fethetmişti; krş. Badî' al-Zamân, s. 21 v.d.). Burada, daha doğrusu Akşehir'de, bir yıl kadar kaldıktan sonra, Konya'ya gitmiştir. Aflākî, Bahâeddin Veled'in hacc seferinden sonra, 4 sene Lârende'de kaldığını (Badî' al-Zamân, s. 24) ve aynı zamanda da 617'de Konya'ya gelerek, burada 10 yıl kadar yaşadığını bildirir (*ayn. esr.*, s. 31 v.dd.). Belki Konya'ya gelmesinden, bâzan bizzat şehir, bâzan Selçukîlerin hâkimiyet sahaları kasdediliyor ve zâhirî tenakuz belki bu suretle halledilebilir; bunun üzerinde son söz, gâliba bütün kaynakların tenkitli neşri yapıp, bunların istinat ettiği muhtelif rivayetler tefrik ve münasebetleri tâyin edilince söylenebilecektir.

Hicrî 628'de, babasının ölümünden sonra, Celâleddin, babasının vâizlik ve müftülük işlerini deruhte etti. Bir sene sonra, yukarıda söylenildiği gibi, babasının eski talebesi Burhân al-Dîn Muhaqqıq Konya'ya geldiği zaman, oğlunun babasının yerine geçmiş ve ulûm-i zâhirede tamamen babasının derecesine varmış olduğunu görmüştür. Bu ciheti takdir etmekle beraber, Celâleddin'e, babasının zâhirî ahvali ile birlikte, derunî bir ahvâli de olduğunu ve bunun tahsil ile değil, duymakla kesbedileceğini, dışarıdan anlaşılamayacağını ve içten doğacağını söylemiş. Bu iç hayatı Celâleddin'in babasından aldığı ve Celâleddin'in iç ve dış bakımdan, babası ile bir olabilmesi için, şimdi bunu kendisinden öğrenmesinin lâzım geldiğini söylemiştir.¹ Bu suretle Celâleddin, babasının ölümünden sonra, babasının tasavvufunu onun bir talebesi vasıtası ile öğreniyor. Bahâeddin Veled'in yalnız vâiz ve müftü değil, aynı zamanda mutasavvıf olduğunu Türkiye'de pek çok yazmaları bulunan *Ma'ârif* adlı mevâiz mecmuasından açıkça anlaşılacaktır (krş. *Der Islam*, XXVI, 144 v.dd.).

Bunun üzerine Celâleddin, Burhân al-Dîn Muhaqqıq'ın müridi olmuş

¹*Valadnāme*, s. 193 v.d.: برجای والدش مولانا جلال‌الدین ... در بیان نشانی مولانا جلال‌الدین ... بر جای والدش مولانا جلال‌الدین ولد و بعلم و عمل وزهد و تقوی همچون پدر آراسته شدن و رسیدن سید برهان‌الدین محقق ... بطلب شیخ خود بقوتیه و شیخ و نیابت و فرزندش مولانا جلال‌الدین را دیدن که در علوم ظاهر بنیابت شده بود و بر تریه پدر رسیده و بدو گفتن که بعلم وارث پدر شدی الا پدرت و غیر ازین احوال ظاهر احوال دیگر بود و آن امدتی است نه آموختی بر رسته است نه بر رسته و آن احوال از حضرتش بمن رسیده است آنرا نیز ازمن کسب کن تا در همه چیز ظاهراً و باطناً وارث پدر کردی و بعین اوشوی

ve 9 sene, yâni ölümüne kadar, müridliğinde kalmıştır.¹ Bundan sonra 5 sene² Celâleddin yalnızdır; nihayet 26 cemâziyelahir 642'de serseri derviş Şams al-Dîn Muḥammad Tabrîzî Konya'ya gelir, Şeker-ci hanına iner ve meşhur vâiz, VI. ve VII. asırlarda inkişaf eden tarzda, güzel dervişe, tasavvufî mânada, âşık olur. Celâleddin Rûmî'de bu aşk velûd bir şairlik tevliid etmiş ve bu suretle, haklı olarak, islâm şarkın en büyük şairlerinden biri sayılmıştır.

Şams-i Tabrîzî'nin ortaya çıkması ile, kendisini zühd ve zâhirî bilgilere hasreden bir vâizin böyle birden bire mistik bir cezbeye kapılması, umumî ruhiyat kaidelerine göre, muhtemel görülmemektedir. Burhân al-Dîn'in yanında geçirdiği 9 yıllık tasavvuf terbiyesi, onu, o asırlarda misli görülmemiş olmayan derûnî bir şergüzeşt için, pekâlâ hazırlamış olabilir.

Şams-i Tabrîzî'nin şahsiyeti hakkında, ancak *Maḳâlât*'ı istifade edilebilecek bir hâle geldikten sonra, bir şey söyleyebileceğiz. O zamana kadar Sultan Veled'deki kısa işaretlerle iktifa etmemiz lâzımdır. *Valadnâme* (s. 197)'de babasının Burhân al-Dîn Muḥakkîk yanındaki müridliğinden bahsettikten sonra, yeni bir fasıl gelmektedir: Âdem zamanından beri cihanda „evliya-i kâmil“ ve bundan maada „âşık-ı vâsil“ bulunduğunu, halkça bunlar tanlıp takdir edilmekle beraber, „ilm-i zâhir“ mümessilleri bunu hiç bir zaman fark edememişler, hattâ bilgisizlikleri yüzünden, Ḥallâc gibi kimseleri dar ağacına çekmişlerdir. Fakat bu „evliya“ âleminin üstünde başka bir âlem daha vardır ki, burası „ma'şuk“ makamıdır. Buna dâir, Şams-i Tabrîzî meydana çıkmadan önce, kimse bir şey işitmemiştir. İşte bittabi alelade kimselerin gözünden „âşıklar“ zümresinden daha mestûr olan bu zümrenin mümessillerinden biri Şams al-Dîn olduğu, onun (s. 198) Mevlânâ'ya bu yüksek yolu gösterdiği ve Mevlânâ onun yanında yeniden öğrenmek mecburiyetinde kaldığı (*gaşt nav-âmûz*, 198, 11. beyit) v.s. söyleniyor.

Bütün bu sözlerden Şams al-Dîn'in kendisinin bu yeni ma'şuklar tabakasından olduğunu iddia ve bu iddiayı nazârî şekilde dahi ifade ettiği mânası sezilmektedir. Bir insanın ilâhî güzelliğın kendinde bulunduğunu iddia etmesi, o asırlarda ve o muhitlerde ihtimâllerden büsbütün hâric bir şey değildir. Yukarıda da kısaca temas edildiği gibi, Bahâeddin Veled'in eserlerinde bu nevî görüşlerin emmareleri bulunabilir.³

Şams ile tanışması neticesi olarak, Mevlânâ muridlerini ihmâl etmiş ve artık Şams'ten başka hiç kimse ile meşgûl olmamıştır. Müridler

¹ *Valadnâme*, 195 v.d. 960. Bâzi kavillerin ona âit olduğunu Sultan Veled tasrih ediyor.

² *Ayn. esr.*, s. 196.

³ *Valadnâme*, s. 260, 13 : عكس خوبی ماست جهان

memnuniyetsizliklerini açığa vurarak, bu türedinin nereden geldiği ve hangi soydan olduğunun bilinmediğini, kendilerinin bu nereden geldiği belirsiz dervişten daha kıymetli olduklarını, üstad ile temas nizamının tamamıyla bozulduğunu v.s. iddia ettiler (*Valadnāme*, s. 43). Hattâ Şams 'in ölüm ile tehdit edildiği anlaşılıyor.¹ İşte bu gibi hâdiseler yüzünden, 21 şevvâl 643 'te (*Valadnāme*, mukaddime, s. 52, not) Şams al-Dîn, çok gücendiğinden, Konya 'dan Şam 'a kaçtı. Fakat ortadan kalkması, muridlerce istenilen neticeyi vermedi; Mevlânâ bütün bütün perişan bir hâle gelmiş ve kendisi ile eskisi kadar bile temas edilemez olmuştur. Sultan Veled nihayet ihtilâlcî müridlerin aff dilediklerini ve Şams 'i alıp getirmek üzere, kendisinin babası tarafından Şam 'a gönderildiğini söyler (*Valadnāme*, s. 47 v.dd.). Şams al-Dîn, Mevlânâ 'nın yazılı ve çocuğunun şifahî ricalarına dayanamayarak, Konya 'ya döndü; Sultan Veled kendini bütün yolculukta yaya olarak tâkip etmişti.² Fakat Konya 'ya geldikten az sonra, müridler tekrar mırıldanmağa ve dervişi Mevlânâ 'dan uzak tutmağa çalıştılar. Şams 'in sabrı tükendi ve Sultan Veled 'e müteaddit defalar, bu sefer izi bulunmayacak şekilde, kaybolacağını³ ve öldüğü şayiasının ortaya yayılacağını söylemiş. Nihayet bir gün kaybolmuş ve kimse nereye gittiğini bilememiş. Sultan Veled 'in anlattıklarından, kardeşi Alâeddin 'in Şams 'i öldürdüğü rivayetinin doğru olmadığı anlaşılıyor.⁴ Şams-i Tabrîzî 'nin ortadan kaybolduğu sene, Sultan Veled tarafından bildirilmemekle beraber, başka rivayetlere göre, hicrî 645 'tir. Mevlânâ 'nın hayatının bu mühim safhası hakkında daha etraflı mâlûmat, yukarıda söylendiği gibi, şimdilik istifade edilemeyen *Maḳālât-i Şams-i Tabrîzî* 'den beklenebilir.

Şams 'in ortadan kaybolması üzerine, Mevlânâ 'da hâsıl olan ruh hâlini Sultan Veled çok müessir beyitlerle tasvir etmiştir (bk. *Valadnāme*,

¹ *Valadnāme*, s. 43, 3 : تیغ بر روی او کشیدندی

گاه کاهیش چون بدیدندی

² *Valadnāme*, s. 52:

چون شدند از شقا همه دمساز
که چو او نیست هادی و دانا
بعد من چلکان سرور کنند
که نداند کس بجای من
نهدد کس نشان زمن هرگز
کس نیابد ز کرد من آثار
که ووا دشمنی بکشت یقین
هر تا کید را مقرر کرد

گفت شه با ولد که دیدی باز
که مرا از حضور مولانا
فکندم جدا و دور کنند
خواهم این بار آچنان رفتن
همه کردند دو طلب عاجز
سالها بگذرد چنین بسیار
چون بمانم دراز گویند این
چند بار این سخن مکرر کرد

³ Eğer Sultan Veled çirkin hâdiseleri örtbaş etmek maksadını gütmüyorsa.

⁴ *Valadnāme*, metin, s. 60:

درخودش دید همچو ماه پدید
بی تن وروح هر دو پلک نورم
من ویم او من است ای جويا

شمس تبریزا بشام ندید
گفت اگرچه یقین ازو دورم
خواه او را ببین وخواه مرا

mukaddime, s. 55 v.d., metin, s. 56 v.d.). Mevlânâ şair oluyor — Sultan Veled burada bir istitratla mutasavvîf şairi „âşık“ ı alelâde şairlerden kat'î olarak ayırır — ve kendisini, anlaşılın oğlu tarafından da mubalâğalı sayılacak derecede, semâ ve raksa veriyor. İki defa, kaybolan aramak için, Şam'a gitmiş, fakat bulamamıştır. Heyecanlı hareket ve tavırlarının şamlılara alışılmamış ve görülmemiş bir şey gibi geldiği Şultan Veled'in tasvirinden anlaşılacaktır (s. 58). İki seyahat arasında bir kaç senelik fasıla vardı (s. 61, 9); ikincisinde Şam'da bir kaç ay kalmıştır (s. 61, 13).

Kaybolan Şams al-Dîn'i Mevlânâ kendinde buluyor.¹ İran mutasavvıflarında bir çok defa görülen, kendisini sevgili ile bir görmek vetiresi başlıyor; bunun neticesi olarak, Mevlânâ bâzı gazellerinin mahlasında, kendi adı yerine, mâşukunun adını zikreder.²

Mamafih Şams al-Dîn cismânî bir halef de bulmuştur. Hicrî 647 veya 252'de (aş. bk.) Mevlânâ, Şams al-Dîn'in kendisine müridlerinden konyalı Şalâh al-Dîn Zarküb şeklinde tezahür ettiğini bildirdi.³

Bu ümmî,⁴ fakat anlaşılın güzellik,⁵ münis ve uysal tabiatı ile temayüz etmiş olan kuyumcuyu, halifesi ve binaenaleyh arkadaşlarının âmiri yaptı. Arkadaşlarının bundan sonra onu şeyh tanıyacıklarını, kendisinin artık şeyhlikten çekilmek istediğini anlattı (bk. *Valadnâme*, s. 64 v.d.). Her zaman babasına büyük bir sadakat gösteren Sultan Veled'in⁶ bile, bu intihap hakkında, kemâl-i tevazû ile bâzı itirazlar dermeyan ettiği anlaşılıyor.⁷ Diğer müridler ise, tebrizli Şams al-Dîn'i küçük yaştan beri tanıdıkları bu câhil konyalı kuyumcu çırağına nazaran, daha ziyade kâbil-i tahammül buluyorlar (*ayn. esr.*, s. 71) ve üstadın ona gösterdiği perestişi anlayamıyorlardı.⁸ Kendisini ortadan kaldırmağa karar verdiler ise de, bu öldürme plânı haber verildi. Zarküb bunu öğrenince, bu haberi sâdece bir tebessüm ile karşıladı

¹ Bir çok gazellerinde Hâmûş („sus“) mahlâsı vardır. Gazellerde adını anmak âdetinin ne zamandan beri cârî olduğu henüz tetkik edilmemiştir. Tabii, menşesinde böyle bir âdet yoktu.

² *Valadnâme*, metin, s. 64, 8—9:

کفت آن شمس دین که می‌گفتم باز آمد بما چرا خفتم
او بدل کرد جامه را و آمد تا نماید جمال و بخرامد

³ *Valadnâme*, metin, s. 71, 8 v.d. (dosdoğru bir Fatihâ okuyamaz).

⁴ *Ayn. esr.*, s. 64, 5.

⁵ *Ayn. esr.*, s. 64; sondan bir evvelki beyit.

⁶ *Ayn. esr.*, 65, 13: „Ben dedim: evet, fakat (yalnız) senin gibi biri (onu) öyle görür, her aşağı bir küçük değil“.

⁷ *Ayn. esr.*, s. 74, 8—9: „gece gündüz önünde secde ediyor... Altın, gümüş ve sahip olduğu bütün güzel elbiseleri kendisine veriyor“.

⁸ *Valadnâme*, s. 120, 3. v.d.

(*ayn. esr.*, s. 74) ve çok güzel ve mütevâzi bir cevap verdi: „Hayatım Allahın elinde dururken, beni bir kimse nasıl öldürebilir? (75, 2—3) Mevlânâ'nın aramızdan beni seçtiğini, benim bir aynadan başka bir şey olmadığını bilmeksizin, öfkelenmeyin... O bende kendi yüzünü görüyor, nasıl olur da kendisini seçmez? (Bende) sâdece kendi yüksek güzelliğini seviyor“ (75, 15—18). Nihayet fırtına duruldu. Sultan Veled'in anlatışına göre, müridler Mevlânâ'nın kendilerinden tamamen yüz çevireceğini anlamışlar ve nedamet ederek, ondan aff dilemişlerdir (74—87). Bu ikinci buhranın atlatılmasında Sultan Veled'in sadıkane hareketi ile Şalâh al-Dîn'in mütevâzi ve uysal şahsiyetinin de âmil olduğunu kabul edebiliriz.

Şalâh al-Dîn Zarküb, Mevlânâ'nın 10 yıl naib ve halifesi olmuş, sonra hastalanarak ölmüştür. Sultan Veled'in bildirdiğine göre, vefatından üç gün önce Mevlânâ'dan, ayrılmak için, müsaade istemiştir. Bunun üzerine Mevlânâ hastayı ziyaretlerine nihayet verdi. Şalâh al-Dîn bunun ne demek olduğunu anladı ve öldü (109, 1).

Halefi *Maşnavî-i Mavlavî*'nin ilhamcısı urumiyeli Çelebi Hüsâm al-Dîn Hasan b. Muhammed b. Aḫî Türk oldu. Bu da 5 cemaziyelâhır 672 'de, yâni Mevlânâ'nın ölümüne kadar, 10 yıl¹ kendisi ile yaşadı.

Buna göre; Şalâh al-Dîn Zarküb'un ölümü hicrî 662, Şalâh al-Dîn'in halife tâyini, hicrî 652² olmalıdır.

Mevlânâ'nın ölümünden sonra, Hüsâm ad-Dîn üstadın oğlu Sultan Veled'e halifelik teklif etmiş, fakat Sultan Veled bunu reddetmiştir (s. 122—123). On iki sene sonra (s. 123), yâni 684 'te, daha kuvvetli bir ihtimalle (aş. bk.) hicrî 683'te Hüsâm al-Dîn ölmüştür.

Sultan Veled yalnızlıktan sıkılmaktadır (s. 123). Hüsâm al-Dîn rüyasında görünür ve kendisinin her kâmil şeyhte yaşadığını söyler. „Biz insan kılığında, Allahın ışığıyız“, Allah ışığı, hangi ata binerse binsin, dâima aynı kalan hükümdardır.³

Halkın ısrarı üzerine, Sultan Veled şeyhliği kabûl etmiş (s. 129) ve hicrî 712 'de ölünceye kadar, yâni hemen hemen 30 sene, bu vazifede kalmıştır.

Asıl tarikat tarihi, Sultan Veled ile başlar. Kendisi sistemli bir teşkil ve propaganda faaliyetine başlamıştır. Babasının aşkâmiz tasavvufuna

¹ *Ayn. esr.*, s. 120, s. v.d.

² Calâl al-Dîn Humâî de bu fikirdedir (krş. *Valadnâme*, mükaddime, s. 61 v.d.) Badî al-Zamân'a göre, Şalâh al-Dîn hicrî 657 'de ölmüştür (muttafaḫun aleyh, s. 190, not 1) ve Sultan Veled'in bildirdiği tarih yanlıştır (bk. s. 118, not 4). Buna uygun olarak da, Şalâh al-Dîn'in halife tâyin edilmesini hicrî 647 'de gösterir.

³ 12. beyit; buna benzer akîdeler için bk. s. 62, 172, 242.

düşman olan bir çok kimseleri dost yapmağa, tenkitlerini susturmağa ve, babasına olan sarsılmaz sadakati sâyesinde, tarikatı yeni bir buhrandan korumağa muvaffak olmuştur (s. 130). Büyük bir muvaffakiyetle yeni müridler edinmiş, halifeler (*nâ'ib*) tâyin etmiş ve bunlar vasıtası ile Konya hâricinde şûbeler kurmuştur (s. 155 v.d.); bunlar için şecerenâmeler yazmış (s. 156, 3) ve bütün şeyhlerin mânen birbirlerinin aynı olduğu nazariyesini ortaya atarak, otoritelerini kuvvetlendirmiştir (yk. bk., Hüsâm al-Dîn'in rüyasına girmesi, s. 156, 6 v.dd.). Propagandasının sâyesinde babasının bundan önce şöhretleri olmayıp, mestûr olan dostları Şams al-Dîn Tabrîzî, Şalâh al-Dîn Zarkûb ve Çelebi Hüsâm al-Dîn yükseltiyorlar ve bu maksadı, meclislerinde bunların yüksek sîretlerini, mertebelerini gösterecek tarzda, şerh ve izah etmek suretiyle temin etti. Tarikatlarda mütedavil olan menakibnâmelerin nasıl vücuda geldiğini belki burada tâkip edebiliriz (s. 158 v.d.). Eski müntesibleri yeniden mürid olurlar;¹ artık birden bire bu üç şahsın ehemmiyetini, hakikatte bir Allahın muhtelif tecellileri olduklarını v.s. anlıyorlar (s. 158 v.d.). Her ne kadar Mevlânâ'nın üç dostu hakkında bu yükseltici vasıflar propaganda maksadı ile yapılmış ise de, Sultan Veled'in bunu tamamen garazsız ve içten gelen bir samimiyetle yaptığı şüphesizdir. Bu üç şahıs hakkındaki hususî nazariyeden Sultan Veled'in *Ibtidânâme*'sinde bir de, şeyhlerin ve umumiyetle evliyanın ehemmiyet ve mahiyeti hakkında, umumî bir nazariye bulunmaktadır ki, onda bunlar insanların pek üstünde tutuluyor ve Allahın tecellisi gibi gösteriliyorlar (krş. *Valadnâme*, msl. 62, 127, 172, 222, 242). Evliya ile müsahabet etmenin Allah ile müsahabet etmekle müsavî olduğu (s. 172), zâhiri ibadattan ve tahsil-i ulûmdan daha faydalı olduğu (s. 301), şeyhsiz Allaha ulaşlamayacağı (s. 262), Allahın bütün şeyhlerde muhtelif kılıklarda belirdiği ve mümâsili umdelerin tarikatın teşkilâtının teessüsünde büyük hizmet ettiğinde şüphe yoktur. Sultan Veled'in bu nazariyesi babasının bilfiil geçirmiş olduğu derûnî sergüzeştin nazariyesidir. Tabiidir ki, tasavvufta tesadûf olunan bâzı an'anevî motiflerden dahi istifade edip, babasının mesnevîsinde mevcut olan bâzı kavilleri yeni bir şekle sokarak, bu nazariyeyi meydana çıkarmıştır.

Mevlânâ'nın, içinden geldiği gibi, hâricî hiç bir nizama tâbi olmadan, kendini verdiği semâ ve rakı² Sultan Veled'in kaideleri tâyin ve tesbit edilmiş bir âyin hâline koyduğu kabûl edilebilir. An'aneye göre, asıl semâdan önceki merasimli devri de o tanzim etmiştir. Bu devire

²⁸ Sultan Veled'in propaganda faaliyeti hakkında bu mâlûmat, eserin en dikkate değer ve tarih bakımından en mühim kısımlarından biridir.

² Aflâkî, *tür. yer.*; *Valadnâme*, metin, s. 57.

mevleviler „*devre-i velediye*“ derler (H. Ritter, *Der Reigen der „Tanzenden Derwische“*; *Z. f. Vergl. Musikw.*, I, 33). *Valadnāme* 'nin bir mısra'ı da buna ima eder gibi görünüyor.¹ Mevleviler arasındaki şifahî rivayetlere göre, âyinlerin muayyen günlerde icra edilmesi daha muahhar devirlerde husûle gelmiştir.

Valadnāme 'den Karīm al-Dīn b. Bektimur 'un tarikat tarihinde nasıl bir rol oynadığı açıkça anlaşılabilir. Sultan Veled, kendisinin (s. 330), Hüsām al-Dīn 'den sonra, 7 yıl „rehber“ olduğunu² ve ondan sonra öldüğünü söyler. Hüsām al-Dīn bunu çok takdir etmiş ve çok defa methetmiş (s. 327); sahife 325, mısra 14—15 'te kendisinden hayattâ imiş gibi bahsolunuyor (33), s. 330 'da öldüğü söylenilir. Buna göre, *İbtidānāme* yazılırken ölmüştür. Eserinin son beyitine göre (s. 403), Sultan Veled *İbtidānāme* 'sini 1 rebiyülevvel 690 'da başlayıp, aynı yılın 4 cemaziyelâhırında bitirdiğine bakılırsa, bu adam 690 'da ölmüş demektir. Bundan 7 sene geriye gidecek olursak, Hüsām al-Dīn 'nin ölümü yılını hicrî 683 olarak buluruz (Şerif-zâde 'de dahi böyledir, s. 415). Fakat Karīm al-Dīn Bektimur 'un Sultan Veled 'in resmî halifesi olduğu pek kabûl edilemez. *İbtidānāme* 'de bildirildiğine göre, Hüsām al-Dīn 'in resmî halifesinin Sultan Veled olduğuna şüphe yoktur. „Rehber“ sözü burada daha dar bir mânada kullanılmış olmalıdır; Karīm al-Dīn b. Bektimur, Hüsām al-Dīn 'in, anlaşılan, yakın bir dostu olmuş olacaktır.

10 recep 712 'de Sultan Veled 'in ölümünden sonra, oğlu Çelebi Calāl al-Dīn Ulu 'Arif Faridūn (dğm. 660) yerine halife olmuş ve hicrî 719 'da bunun ölümü üzerine, kardeşi Çelebi Hüsām al-Dīn 'Abid (dğm. 682) yerine geçmiş, bunun hicrî 739 'da ölümünden sonra da, Sultan Veled 'in ikinci oğlu Çelebi Vācid (dğm. 689) halife olmuştur.

Tarikatın bundan sonraki tekâmülü buarada tâkip edilecek değildir.

TERCÜME-İ HÂL KAYNAKLARI

1. *Risāla-i Sipahsālār*. Bu risālenin müellifi, askerî lâkabı olan Sipahsālār (Sāķib Dede, 3—5) diye mârûf, Macd al-Dīn Faridūn b. Aħmed, selçukî ordusunda bir zabıt idi ve Çelebi Hüsām al-Dīn ile sıhriyeti vardı. Mevlânâ'ya ve etbana maddeten ve mânen yardım etmişti. Kendi ifa-

¹ Bk. s. 130, 16: دورها خیره مانده در دورش

² Göst. yer.: مدت هفت سال آن سرور کشت بعد از حسام دین رهبر

³ Göst. yer.: هست اندر زمان ولی کزین پسر بکنم کریم الدین

اندو این دور اوست صاحب دل...

desine göre, 40 yıl kadar Mevlânâ'ya müridlik yapmıştır (s. 5). Oğlu Celâleddin 'i Sultan Veled 'e mürid yaptıktan sonra, Sultan Veled 'in halifeliğinin ilk zamanlarında ölmüştür. Oğlu *Risâla* 'ye zeyil yazmıştır. Eserin 78. sahifesinde „halife-i vakt“ olarak, 739 'da vefat etmiş olan Çelebi 'Âbid gösteriliyor. Bundan bu zeylin 739 'dan evvel yazıldığı anlaşılmaktadır. 1319 'da, taş basması olarak, Cawnpore 'da basılmıştır.

2. Bu eserin türkçeye tercümesini Ahmed Avni yapmıştır: *Manâķib-i ĥazrat-i Mavlânâ Calâl al-Dîn Rûmî* (İstanbul, 1331).

3. Türkçeye ikinci tercümesi: Midhat Bahârî Hüsâmî (İstanbul, Selânik matbaası, 1331).

4. *Manâķib al-‘arîfîn* müellifi Şams al-Dîn Aflâķî ‘Ârifî¹ (Sefine-i Sâķib Dede, 3, 5-8), Konya 'daki mezarının kitâbesine göre, 761 recebinin son gününde vefat etmiştir. Eserinin telifine, 712—719 senelerinde halife olan şeyhî Çelebi Calâl al-Dîn ‘Ârif 'in emri ile başlamış ve 754 'te bitirmiştir. Aflâķî nisbesini, mâlik olduğu ilm-i nücûm mâlûmatından ve ‘Âirfî nisbesini ise, Çelebi ‘Arif 'in müridi olduğu için taşıyor (bk. Ethé, 10, nr. 630).

5. Bu eserin tam bir türkçe tercümesi Derviş Sayyid ‘Abd al-Bâķî al-Mavlavî b. Sayyid Abû Bekr Dede tarafından yapılmış ve bu zat bâzı ilâvelerde de bulunmuştur. Babası 1117 'den 1189 'a kadar yaşayıp, Yeni mevlevihâne 'nin 13. postnişini idi (Şerif-zâde, *Şarĥ-i ĥakâ’ik-i avrâd*, s. 440-2; Mehmed Ziya, *Yeni mevlevihâne*, s. 142). Kardeşi ‘Alî Nuĥķî Dede (1171—1219), daha 14 yaşında iken, babasının halifesi oldu (Şerif-zâde, 442; Mehmed Ziya, 144), Sayyid ‘Abd al-Bâķî bu kardeşinin halifesi olmuş ve 1236 'da ölmüştür (Şerif-zâde, 443; Mehmed Ziya, 148—153). Bu tercüme Yeni mevlevihâne 'nin o zamanki aşçibaşısı olan Sayyid Ahmed Dede 'nin (1155—1218; Şerif-zâde, 442 v.d.) teşviki üzerine yazılmış ve telifine 1208 'de başlanmıştır. Sultan Selim III. bu eser için alâka gösterdiğinden, 7 cemaziyelevvel 1212 'de bitirmiştir.

6. 947 'de Aflâķî 'nin *Manâķib* 'i, ‘Abd al-Vahhâb b. Calâl al-Dîn Muĥammed al-Hamadânî tarafından, *Şavâķib al-manâķib* ismi altında, farsça olarak ihtisar edilmiştir. Babası Hemedan 'da nakşbendiye şeyhi idi. Şah Tahmasb Hemedan 'a gelince, sünnî olan ‘Abd al-Vahhâb Mısır 'a kaçarak, Kahire mevlevihânesinin postnişini ile münasebet tesis etmiş ve onun kütüphanesinde Eflâķî 'nin kitabını görmüştür. Son senelerini Medine 'de geçirmiş ve 954 'te orada ölmüştür (bk. *Tazkira-i şu‘arâ’-i mavlavîya*, Halet ilâve 109 nushası, varak 75 b ; Sâķib Dede, *Sefine*, 3, 8).

¹ Eser matbû değildir ve Avrupa 'da ancak frans. tercüme ile mâlûmdur: Cl. Huart, *Les saints des derviches tourneurs, Récits traduits du persan et annotés*, 2 cild (Paris, 1918 ve 1922).

Kitabın taksimi için bk. Ethé, 10, nr. 631.

7. *Savākib*, Sanā'î mahlaslı konyalı Derviş Halil tarafından tasilât ile tercüme edilmiş ve Kanunî Süleyman 'a takdim edilmiştir. Senâî 950 'de ölmüştür (Asrâr Dede, nr. 25, varak 19 b).

8. Bu tercüme sonraları unutulmuş ve yerine mesnevîhan Derviş Maḥmūd'un meşhur *Tarcama-i Savākib*'i geçmiştir (*Sefine*, 3, 9 v.d.). Bu kitabın mukaddimesine göre, müellif 15 sene Abdüllâtif b. Sinan Dede 'ye ve onun vefatından sonra kardeşi Abdülkerim Efendi 'ye 17 sene müridlik ve hizmet etmiştir. Abdülkerim Efendi 993 'te „mansab-ı seccâde-i hilâfet-i mevleviye“ rütbesine nâil olmuştur. 997 recebinde İstanbul 'a gelmiş ve Sultan Murad III. (982—1003) için 998 'de eserine başlamıştır.

9. *Savākib* 'in bir başka hulâsası Ayasofya kütüphanesindeki 2053 numaralı mecmuanın 13. risalesidir.

Baş : الحمد لله والحمد له اولی... اما بعد بدان ای طالب صادق ابدك الله بر روح القدس وابدك في مجانس الانس
Aحوال ولايت شما بگويم واكرولايت خود بگويم فهم نكنيد : Son

10. *Risâla-i Sipahsâlâr* 'ı ve *Manākib-i Aflākî* 'yi Konya türbesi türbedarı Loḳmānî Dede 910 senesinde, Bayezid II. için, türkçe olarak hulâsa etmiştir. Eserini İstanbul 'da sulatna tevdi ettikten sonra Konya 'ya dönmüş ve 925 'te orada vefat etmiştir (Asrâr Dede, nr. 168).

11. Yine *Manākib* 'in türkçe manzum bir başka ihtisarı daha vardır ki, müellifi akşehirli Kamāl Aḥmed Dede 'dir. Bu zat için 1006 'da Yeni mevlvihâne tesis ve kendisi bunun ilk postnişini tâyin edilmiştir. Asrâr Dede 'ye göre (nr. 159), hicrî 1010 senesinde vefat etmiştir. Fakat mevlvihânenin bir vakfiyesinden Kamāl Aḥmed Dede 'nin 1026 'da henüz hayatta olduğu anlaşıldığını Asrâr Dede 'nin karilerinden birisi bir nushanın kenarına kaydetmiştir.

12. Aflākî 'nin eseri mechûl bir müellif tarafından dahi türkçe olarak ihtisar edilmiştir. Adı *Manākib al-ʿarîfîn va marâtib al-kāşifîn* 'dir.

13. Celâleddin Rûmî 'nin kısaca şemâili, *Hilya-i ḥazrat-i ḥunkâr* ismi¹ altında, 1010 'da Mevlânâ neslinden Luṭfî isminde bir zat tarafından yazılmıştır.

Mevlevî tarikatının muahhar tarihi hakkında en mühim kaynaklar şunlardır :

14. Muştafâ Şakib Dede (ölm. 1148) 'nin *Sefine-i nefise-i mevlevî-yân* isimli 3 cüzden ibaret olan bu kitabı, 1185 'te Kahire 'de Vehbiye

¹ *Güzel San'atlar* mecmuasının 2. sayısında, Mevlânâ 'nın Yenikapı mevlvihanesinde bulunmuş bir minyatürünün güzel bir reproduksiyonu vardır.

matbaasında basılmıştır. Birinci cüzü Mevlânâ'nın halifelerinin tercüme-i hâllerini, ikincisi Konya haricindeki postnişinlerin ve üçüncüsü ise, şeyhlik rütbesine nâil olamayan meşhur dervişlerin tercüme-i hâllerini ihtiva eder. Maalesef bu kitap çok musannâ bir üslûpla yazılmış olduğu gibi, tarih ve sene rakamlarına hiç ehemmiyet verilmemiştir (bk. Babinger, *Geschichtsschreiber der Osmanen*, s. 270 ve orada gösterilen kitabiyat; bir de Şerif-zâde, 438—40 ve bizzat *Sefine-i nefise*, I, 101).

15. 1211'de Galata'daki Kulekapısı'nda bulunan mevlevihânedede vefat etmiş olan Al-Sayyid Asrâr Dede, şeyhi olan meşhur Gâlib Dede tarafından toplanan malzeme ile, bir *Tazkara-i şu'arâ'-i mavlaviya'yî* telif etmiş ve vefatı senesi olan 1211'de ikmâl etmiştir. Asrâr Dede'nin divânı 1257'de İstanbul'da basılmıştır.

16. Asrâr Dede *Tezkire*'sinin küçük bir hulâsası Ali Enver tarafından yapılmış ve İstanbul'da basılmıştır (*Samâ'ihâna-i adab*, 1309).

17. Bosnasaraylı Şerif-zâde Seyyid Muhammed Fâzıl b. Mustafa Nureddin Nakşbendî, 1283 senesinde *Şarh-i hakâ'ik-i azkâr-ı Mavlânâ* adlı bir kitap yazmıştır. Bu eser aynı senede bosnalı Muharrem Efendi matbaasında basılmıştır (müellif hakkında kitabın 447. sahifesinde mâlûmat vardır). Bu kitap, *Silsile-i tariki aliye-i mevleviye* isminde, tarihî bir zeyil ihtiva etmektedir (s. 353' v. dd.), yani, s. 353. te tarikat silsilesi ile Konya halifelerinin, s. 354'te Kulekapısı (Galata) tekyesi postnişinlerinin, s. 315 — 420'de Mevlânâ halifelerinin listesini, doğum ve ölüm tarihleri ile beraber kaydediyor; s. 420 v.d.'de tekyelerin yerleri hakkında mâlûmat vererek, s. 422'de Lazkiye tekyesi postnişinlerinin, s. 426—446'da Kulekapısı postnişinlerinin listesi ile başka mâlûmat veriyor.

18. 1006 senesinde Topkapı sûrları haricinde tesis edilmiş olan Yeni mevlevihâne hakkında bir monoğrafi Mehmed Ziya tarafından yazılmıştır: (*Yenikapı mevlevihânesi*, İstanbul, 1329).

Bütün bu eserlerde tercihan tercüme-i hâllere ehemmiyet verilmekte ve bahsedilen zevat ekseriya tantanalı sözler ile meth-ü sena edilmektedir. Tarihî etüdler için olmasından ziyade dinî hissiyatı uyandırmak ve tarikat için propaganda yapmak maksadı ile yazılmış olmalarına rağmen, tarikatın tarihini tetebbû etmek için, bunlardan istifade etmek zarurîdir.

Sultanül'ulema Bahâeddin Veled, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Sultan Veled, Burhân al-Dîn Muḥakkiḳ ve Şams-i Tabrîzî'nin muhtelif eserleri hakkında bk. *Der Islam*, XXV, 116—158.